

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ АНГЛІЙЦІВ XIX СТ. У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Михайлюк Віталій Павлович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Луганськ.

Муханова Олександра Михайловна, студентка 5-го курсу магістратури за спеціальністю історія, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганськ.

Анотація

В статті представлена детальна і всебічна характеристика повсякденного життя англійців у XIX столітті, відображена у художній літературі. Для найбільш повного і всебічного розкриття заданої теми в роботі з урахуванням історичних подій наведено загальні відомості про англійців, розглянуто та проаналізовано особливості повсякденного спілкування, традиції, звички, вподобання та інтереси, положення сімейно-шлюбних відносин, які існували в англійському суспільстві в XIX столітті. В підтвердження кожного положення знаходимо приклади з художньої літератури, яку, з історичного погляду, можна визначити як одне з найбільш достовірних у відображенні повсякденності джерело.

Ключові слова: Вікторіанство, повсякдення, художня література, Лондонський сезон.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова література завжди досить точно й правдоподібно відображала повсякденне життя представників тієї або іншої епохи. Описи повсякденного життя в художній літературі дають нам коштовну інформацію.

Звертання до досліджень повсякденної культури англійців дозволяє, з одного боку, об'єднати численні історико-культурні подробиці в цілісну картину епохи; з іншого боку, осмислення феномена Вікторіанства може надати нову інформацію про процес розвитку повсякденної культури в цілому, що визначає стан західної (англійської й частково американської) культури на рубежі XX-XXI ст.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідженні повсякденної культури західній науці належить безумовний пріоритет. Перш за все, слід відзначити роботи представників школи «Анналів», особливо Ф. Броделя, а з більш пізніх авторів слід назвати М. Шадсона і Ч.Мукерджі з їх аналізом досліджень з культури повсякденності, або, як вони його називають, «новим поглядом на поп-культуру».

Вікторіанська культура, безумовно, складніша і різноманітніша тих стереотипних уявлень про неї, які виникли на межі XIX-XX ст., після кризи її системи цінностей. Протягом усього XX ст. неодноразово відбувалася переоцінка цих цінностей, коли різка критика замінялася закликами до повернення цих цінностей. Зокрема, одні автори (Є. Коломейчук, Д. Рейфілд, В.Пантін), звертаючись до епохи тетчеризму в сучасній політичній історії Великобританії,

підкреслюють у її програмі саме повернення до вікторіанських цінностей, інші (В. В. Івашова, Р. Вільямс, Ф. Тойнбі, Л. Романчук) на основі аналізу художніх творів цієї культурної епохи відзначають схожість 1860-х і 1960-х рр., порівнюючи літературу Вікторіанства з англійською літературою 50-70-х років ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати та обґрунтувати відображення повсякденного життя англійців у ХІХ ст. у художній літературі.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час Вікторіанської епохи міські вулиці вважалися невідповідним місцем для зустрічей, побачень або прогулянок, спроба вступити в розмову з незнайомою людиною на вулиці видалася би недоречною й навіть антигромадською. Вулиці існували лише для того, щоб без перешкод добратися з одного місця в інше.

Ідеальним варіантом для людей, які просто бажали поспілкуватися з цікавим оточенням або ж мали намір змінити свій соціальний стан за допомогою чекової книжки, була участь у всіх аристократичних розвагах, розписаних по сезонах.

Найбільш популярним з них був Лондонський сезон, який тривав, починаючи з Великодня до 12 серпня, початку мисливського сезону.

Лондонський сезон, з його нескінченною низкою балів і виїздів до двору, пишних приймань, відвідувань опери, балету, концертів і т.д., уважався одним з найдорожчих у Європі. Витрати на один такий сезон становили кілька тисяч фунтів. Ті ж, хто праг вразити розкішшю, викладали набагато більше. Не дивно, що він фактично був монополією представників вищого дворянства з доходами понад 10 000 ф. ст. у рік. Саме вони були законодавцями моди в дозвіллі, яка в англійському суспільстві ставала набагато важливіше звичаю [4, 241].

Багато з тих, хто відвідував Лондонські сезони, вибиралися в Лондон на один-два тижні, а потім верталися в село. Гострої необхідності в участі в лондонському сезоні вони не потребували, за винятком, може бути, тих випадків, коли необхідно було вдало видати заміж дочок, тому що Лондон був головним шлюбним ринком країни [7, 134].

З погляду багатьох дівчат і їх сімейств сезон був для того, щоб зустріти підходящого кандидата в чоловіки. «Холостяк, якщо він має солідний стан, повинен настійно потребувати дружини, така загально визнана істина» [11, 35] – такі слова знаходимо у романі Джейн Остен «Гордість і упередженість». І як ні мало відомо про почуття й наміри подібної людини, коли вона з'являється на балі, вищезгадана істина так міцно гніздиться в розумах батьків незаміжніх дочок, що вони негайно підчитують його річний дохід і починають на нього атаку. Осягає така доля й блискучих молодих лондонців Дарсі й Бінглі, одних з головних героїв роману [3, 105].

Придворні бали, звичайно, не вважалися приватними, але там відбір був самий жорсткий. Представлення до двору введено в контекст «Ярмарку марнославства» У. М. Теккеря [12, 636].

Під час цієї процедури молода особа виконувала ряд вимог. По-перше, був потрібний хто-небудь, хто вже був представлений до двору й був занесений у відповідні списки. Він або вона повинні були звернутися до секретаря королеви, що відає цими списками й попросити запрошення для тієї або іншої особи. Згодом на картці цієї особи буде стояти й прізвище – хто представляє. Природно, якщо мати була представлена до двору, вона сама представляла свою дочку. Також діяло

правило, що ніхто, будь той із самого знатного сімейства, хто був заплямований яким-небудь скандалом, не ухвалювався при дворі. Контора видавала запрошення на певний день (коли королева була присутня в Сент-Джеймському палаці).

Джентльмени, що походили з титулованих або старих прізвищ, звичайно бували представлені до двору після того, як закінчували університет; їхні сестри – коли їх починали вивозити. Серед вищого світа вважалося обов'язковим представити дівицю при дворі, щоб вона якби на повних правах могла брати участь у лондонському «сезоні». Але могли представлятися й пізніше, фактично в будь-якому віці, до самої старості [5, 507].

Дами й дівчини представлялися королеві (матері принца-регента). Дама, що представляється, або дівчина залишала верхній одяг (накидку, ротонду) в екіпажі й входила в довгу галерею Сент-Джеймського палацу, перекинувши шлейф через ліву руку. Там вона очікувала, поки її викличуть в аудієнц-залу.

Коли час підходив, вона входила в кімнату й рухалася до трону, а шлейф, перекинений назад, негайно розправляли камергери, що спеціально стежать за цим. Лордові-камергерові передавали картку з її іменем і прізвищем, і він повідомляв, хто представляється її величності. Леді повинна була зробити дуже глибокий реверанс, ледве не стати на коліна, поцілувати руку королеві; правда, дружини й дочки перших осіб королівства руку не цілували. Леді піднімалася, знову робила реверанс королеві, а також іншим членам королівської родини, якщо вони були присутні, і задкувала з кімнати, у жодному разі не відвертаючись від королеви.

Чоловіки представлялися принцові-регентові на так званих денних прийманнях, по полудню. На такому прийманні було багатолюдно, тому що міністри, посланники, члени королівського прізвища, що ведуть політику з палати лордів і палати громад повинні були бути присутнім на ньому – або надсилати письмове вибачення, що не будуть. На багатолюдних прийманнях ті, що представляються могли чекати довго, порядку трьох годин, поки дійде черга до них [4, 168].

Одним з улюблених розваг на балах була так звана світська бесіда. Мистецтво вести світську розмову вважалося важливою складовою вигляду світської людини, крім уміння зі смаком одягатися й красиво рухатися в танці. Одна з перших достоїнств – уміти говорити ясно й складно. Підтвердження цього знаходимо в художній літературі: «Першої його (мовчання) порушила місіс Енслі, приємного виду дама, чия спроба зав'язати розмову доводила її вихованність...» [10, 128].

Щоб придбати цю рису, потрібно було вивчати мови і читати як можна більше і навіть виписувати із книг кращі виречення. Зрозуміло, не всі люди (навіть на той час) були природженими ораторами, для того щоб легко й невимушено вести світську розмову, але етикет зобов'язував.

У той час видавалися спеціальні посібники, що містили свого роду інструкції, як освоїти цю науку і яких правил дотримуватися, щоб мати успіх у світі.

Наука салонної балаканини полягала в умінні надавати особливий інтерес усякому предмету, міркувати про те, про інше; переходити від предмета до предмета з легкістю. Світська людина не зупиняється довго на одному предметі розмови, не вдається в міркування, ні на чому не наполягає, а сковзає по предметах. Головний характер цієї легкої розмови полягав у тому, щоб не зачепитися ні за одну глибоку або оригінальну думку, не висловити ні в чому свого власного

переконавання; щоб усе було гладке, не стосувалося ні життя, ні уряду, ні наук; одним словом, щоб розмова не була нікому особливо цікавий і був усім зрозумілий.

Кожна яскрава епоха залишає після себе нові ритуали й традиції, Вікторіанство не є виключенням. Багато сучасних традицій були винайдені в ХІХ в. Дякі вчені навіть говорять про Вікторіанський епос як про «один з найбільших періодів для винаходу традицій».

У 1644 р. святкування Різдва було заборонено по всій Англії спеціальним парламентським актом, тому що нова протестантська церква з великою силою обрушилася на всі ці старі традиційні звичаї.

Аж до 40-х років ХІХ століття Різдво в Англії не святкувалося. Тільки під час царювання королеви Вікторії англійці почали прикрашати до Різдва ялинку й приєдналися до країн континентальної Європи. При Вікторії виник і звичай публічного виконання різдвяних духовних пісень, які можна почути в різдвяні дні на вулицях, у торгових центрах і навіть у вестибюлях станцій метро. Перша різдвяна листівка в Англії також з'явилася у ці часи – в 40-ві роки ХІХ століття. Синонімом Різдва в Англії стало ім'я Дікенса. Великий письменник вплинув на сприйняття цього свята на батьківщині, наділивши його новим змістом, створивши чисто англійську «різдвяну філософію» [9, 209].

Саме «Різдвяні повісті» Дікенса, які він писав з 1843 по 1848 рік, додали англійському Різдву духовний і моральний зміст головного й самого улюбленого свята [8, 84].

В 1843 г. у друкарні була надрукована перша різдвяна листівка, а незабаром їх виготовлення стало особливою галуззю поліграфічного виробництва. Таким чином, з ХІХ в. узвичаїлося обмінюватися вітальними листівками замість обов'язкових колись особистих поздоровлень зі святом.

За різдвяним столом стали збиратися родичі, неодмінно була індичка й подарунки; наступного дня обдаровували слуг. Так підтримувалася повага до сімейного вогнища й зміцнювалася єдність між різними поколіннями. У результаті з'явилося єдине респектабельне сімейне свято, яке довелося по душі середнім класам, що ставилися до родини з особливою повагою й потребували мати свої ритуали. Таким чином, можна затверджувати, що сучасне сімейне Різдво не тільки поважна традиція в релігійнім значенні, але й соціокультурне явище.

Але не тільки традиційне Різдво, але й День матері, Меморіальний день – усе це було продуктом Вікторіанської епохи. [11, 348].

При утворенні шлюбних союзів суспільство ділилося на соціальні, розділені по економічному доходу, групи й професійно-побутові групи, з яких люди могли переходити при підвищенні або зниженні свого статусу.

У своєму листі до Елізабет містер Дарсі описує причини, згідно з якими будувалися його заперечення проти шлюбу його друга містера Бінглі із сестрою Елізабет Джейн: «Неродовитість була б для мого друга куди б меншим злом. Але є й інші причини проти такого шлюбу... споріднення вашої матері, хоча й небажане, – ніщо в порівнянні зі зневагою законами пристойності...» [11, 264].

Відношення до дошлюбного співжиття в англійців в ХІХ в. було негативним. Згодом до нього стали ставитися більш спокійно, тому що в середніх і бідних шарах суспільства оцінка цього вже залежала не тільки від думки батьків, але й від тих, хто одружувався. Складніше обстояло справа з порушенням раніше

укладеного шлюбного контракту, скривджена сторона могла вручити позов у суді, вимагаючи грошового відшкодування.

Свобода вибору шлюбного партнера в XIX ст. стосувалася більше до чоловіків, ніж до жінок. Якщо наречена ненавиділа нареченого, їй стверджували, що її борг «підкоритися» – слово, яке й понині звучить із вуст жінок у Великобританії при вінчанні в церкві [1, 48].

Розвиток капіталістичних відносин, пізній вік одруження привели до того, що в XIX столітті традиційний весільний обряд повністю зник.

Традиційна весільна обрядовість спостерігалася в осіб, що вступали в шлюб у відносно молодому віці й успадковували батьківське майно.

Важливим був вибір дня й місяця весілля. Травень уважався не вдалим для весілля. В XIX сторіччі в були приказки: «Шлюби в травні не щасливі» і «Одружуватися в травні – назавжди покаятися». Одружуватися у великий пост також передвіщало невдачу [6, 456].

Подружки нареченої були одягнені в плаття, фасон і колір яких вибирала сама наречена, а її матір повинна була сплатити їхню вартість. Серед подружок завжди була головна, яка несла букет нареченої й у ході церемонії вінчання розташовувалася за неї. Дружок нареченого морально підтримував його до весілля, платив гонорар священикові, а також вручав кільця нареченому в церкві. Він повинен був доглядати за подружками нареченої під час частування й відповідати за тости.

Батька нареченої, якщо його не було на церемонії, міг замінити його брат, близький родич або навіть друг. Почесна роль посаженого батька діставалася батькові нареченого, він підводив наречену до вітаря, відповідав на деякі питання священика під час вінчання, управляв усім весіллям.

Уважалось дуже невдалим, якщо під час вінчання починався бій годин.

При прибутті до церкви й перед входом у неї дотримувалося багато стародавніх звичаїв: наречений і наречена перестрибували через лаву, поставлену поперек входу в церкву, що символізувало вдаль подолання ними всіх перешкод у їхньому майбутньому сімейнім житті. При цьому наречена начебто втрачала з ноги підв'язку, яку негайно підхоплювали молоді чоловіки й із тріумфом ішли навколо церкви.

Вінчання повинне було відбутися протягом трьох місяців після оголошення в церкві, прикрашеної білими квітами й синім орнаментом у середині східного вікна. Група осіб з боку нареченої розташовувалася на лівому крилі, з боку нареченого – на правому; подруги й друзі – на обох флангах [6, 331].

У Вікторіанську епоху Англії особливе значення в уявленнях сучасників про «гідний» спосіб життя починають відігравати замиський будинок і властивий йому культурний побутовий устрій. Обзавестися власним котеджем і постійно там оселитися – стало мрією всякого крамаря і клерка, будь-якого представника середнього класу, включаючи і високооплачуваного робітника. Увага англійського суспільства до вивчення і збереження традиційного житла в другій половині XIX ст. була пов'язана і з тим, що заможні англійці стали вкладати кошти в придбання старовинних будівель, відкриваючи тим самим і широкій публіці їх незвичність і красу.

Котедж в Англії XIX ст. це не лише житло батрака, але взагалі мешканця сільської місцевості. Архітектура котеджів була незвичайно різноманітна. Це могла бути і халупа, крита соломною, і досить просторий особняк. Котеджі будували з піщанику, цеглини. Дахи крили соломною, черепицею, шиферними плитками і так далі. Котеджі іноді стояли самотньо, іноді групувалися або складали цілу вулицю. Вартість спорудження таких будинків обчислювалася приблизно від 100 до 500 фунтів [5, 517].

В англійській літературі образ сільського будинку також асоціювався з безтурботністю, достатком і гідністю. Ч.Діккенс дає Оліверу Твісту, як винагороду за муки, голод і злидні, «спокій духу» життя серед добрих і ласкавих друзів в котеджі, до стін якого горнулися троянди і квіти в саду сповнювали повітря гарним ароматом [2,127]. Любов до котеджу стала частиною знакової системи культури вікторіанського періоду, оскільки культура народжується з образу життя – письменники і музиканти її тільки фіксують. Котедж сприймався англійцями в XIX - початку XX ст. як ідеальний будинок.

Багата буржуазія все більше прагнула наслідувати аристократію в способі життя і вкладала гроші в земельні володіння. Представники підприємницької еліти у виборі сільської оселі керувалася лише власним смаком. Заміські палаці ставали в вікторіанський період все більшими, схожими на дорогі готелі, не тому, що смаки і потреби стрімко змінювалися, але тому, що дуже швидко наживалися гроші. У той же час, культура середнього класу Британії XIX ст., визначала знакову систему епохи, сприйняла аристократичні і релігійні цінності елітарної культури доіндустріального періоду, вона «підкорилася цінностям» традиції і земельної власності як основі матеріального достатку.

У вікторіанському культурному тексті заміський будинок мав і інше смислове значення і ставав предметом критики в тому випадку, коли його архітектура відбивала прагнення господаря продемонструвати своє багатство; коли з «дому» в якому живуть, він перетворювався на засіб вразити і придушити оточуючих.

Багата еліта залишала значну частину землі необробленою. Це могло відображати і прагнення зробити свій заміський будинок тільки місцем дозвілля, і снобізм багатіїв, і важливу тенденцію в сільському господарстві – в умовах падіння цін на сільськогосподарське виробництво і панування фермерської оренди XIX ст. [5, 445].

Всі види обробки стін співіснували, тобто технічно можна було декорувати і шпалерами, і матеріалом, і фарбувати, точніше, білити чистим вапном або з добавкою (невеликої кількості) мінеральних пігментів начебто охри. Відмінність була за призначенням кімнат. Спальні, дитячі, службові приміщення – суворо побілка. Тільки у вітальні і взагалі парадних кімнатах були шпалери, а подекуди (наприклад, в будуарі) могла бути і тканина. Могло бути і суміщення. Стіни, повністю оброблені штофовими шпалерами, – це у 19 століття старомодно [5, 205].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Стійка типологічна визначеність і специфіка вікторіанської культури складається через культуру повсякденності. Основні риси світу повсякденності – стійкість, повторюваність, консервативність, неминучість появи стандарту і стереотипності.

Звернення до дослідження повсякденної культури вікторіанства дозволяє, з одного боку, об'єднати численні історико-культурні подробиці в цілісну картину епохи; з іншого боку, осмислення феномену вікторіанства може дати нові уявлення про процес розвитку повсякденної культури в цілому, що визначають стан західної (англійської і частково американської) культури на рубежі ХХ-ХХІ ст.

Характеризуючи повсякденну культуру Великобританії ХІХ ст., необхідно осмислити формування англійськості як риси менталітету і національної ідентичності англійців. Дослідження будь-якої національної культури ззовні безумовно містить ряд спірних моментів, може виникнути вірогідність не зовсім адекватного розуміння істотних рис досліджуваної культури. Однак багаторічні традиції дослідження проблеми національного характеру в культурній антропології дозволяють досить об'єктивно з наукової точки зору розглядати проблему національної ідентичності і виникнення ряду її характеристик саме у Вікторіанську епоху.

Література

1. Брак у народов Северной и Северо-Западной Европы. /Под ред. Ю.В. Иванова, М.С. Кашуба. -М., 1999. - 312 с.
2. Брак у народов Северной и Северо-Западной Европы. /Под ред. Ю.В. Иванова, М.С. Кашуба. -М., 1990. – 264 с.
3. Гуляев Н.А. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 1977. – 342 с.
4. Ерофеев Н.А. Англия и англичане глазами русских. 1825-1853. -М., 1982. – 376 с.
5. Зброжек Е. В. Викторианство в контексте культуры повседневности / Е. В. Зброжек // История зарубежной литературы ХІХ века. Под ред. М.Е. Елизаровой, С.П. Гиждеу и др. – М.: Гос. учебно-пед. изд. Мин. просвещения РСФСР, 1957. – 623 с.
6. Календарные обычаи и обряды. / Под ред Токарева С.А. – М.: Наука, 1983. – 632 с.
7. Кони Ф. А. Стихотворения. – Л.: Советский писатель, 1972. – 245 с.
8. Михальская И. Чарльз Диккенс: Очерк жизни и творчества. - М., 1989. – 123 с.
9. Нерсесова Т.И. Творчество Чарльза Диккенса. - М., 1967. – 346с.
10. Остен Д. Гордость и предубеждение: Роман/ Пер. С англ.. И Гуровой – К.: ЗАО «Комсомольская правда - Украина», 2007. - 320 с.
11. Теккерей «Ярмарка тщеславия». – М.: Художественная литература, 1983. – 734 с.
12. Тугушева М.П. Чарльз Диккенс: Очерк жизни и творчества. - М., 1983. – 427 с.

REFERENCES

1. Marriage at the people of North and North-western Europe. /Y.V. Ivanov, M.S. Cashyba. – М., 1999. – 312 p.
2. Marriage at the people of North and North-western Europe. /Y.V. Ivanov, M.S. Cashyba. – М., 1990. – 264 p.
3. Gulyaev N.A. Theory of literature. – М., 1977. – 342 p.
4. Erofeev N.A. England and englishmen by the eyes of Russians. 1825-1853. – М., 1982. – 376 p.
5. Zbrozhek E.V. Victorianism in the context of culture of daily occurence / E. V. Zbrozhek // History of foreign literature of the ХІХ century. – М., 1957. – 623 p.
6. Calendar customs and ceremonies. / Tokarev S.A. – М., 1983. – 632 p.
7. Koni F.A. Poems. – L., 1972. – 245 p.
8. Mihalskaya I. Charles Dickens : Essay of life and work. – М., 1989. –123 p.
9. Neresova T.I. Work of Charles Dickens. – М., 1967. – 346с.
10. Jane Austen. Pride and prejudice. – К., 2007. – 320 p.
11. William Makepeace Thackeray. Vanity Fair. – М.: fiction, 1983. – 734 p.
12. Tugusheva M.P. Charles Dickens : Essay of life and work. – М., 1983. – 427 p.

Михайлюк В.П., Муханова О., ОТОБРАЖЕНИЕ ОСНОВ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ АНГЛИЧАН XIX СТ. В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье представлена подробная и всесторонняя характеристика повседневной жизни англичан в XIX веке, отображенной в художественной литературе. Для наиболее полного и всестороннего раскрытия темы в работе с учетом исторических событий приведены общие сведения об англичанах, рассмотрены и проанализированы особенности повседневного общения, традиции, привычки, вкусы и интересы, положение семейно-брачных отношений, которые существовали в английском обществе в XIX веке. В подтверждение каждого положения находим примеры из художественной литературы, которую, с исторической точки зрения, можно определить как один из наиболее достоверных в отражении повседневности источников.

Ключевые слова: Викторианство, повседневность, художественная литература, Лондонский сезон.

Mihajljuk V.P., Mukhanova A. REFLECTION OF BASES OF EVERYDAY LIFE OF ENGLISHMEN OF XIX CENTURY IN FICTION

The detailed and all-round description of the everyday life of englishmen in the XIX century, represented in fiction, is presented in the article. For the most complete and all-round opening of theme in-process taking into account historical events general information over is brought about englishmen, the features of everyday communication, tradition, habit, tastes and interests, position of domestically-marriage relations that existed in English society in the XIX century, are considered and analysed. In support of every position we find examples from fiction that, from the historical point of view, it is possible to define as one of the most reliable in the reflection of daily occurrence sources.

Keywords: Victorianism, daily occurrence, fiction, London season.

Рецензент: **Довжук І.В.**, доктор історичних наук, професор

Стаття подана
27.04.2012